

"כשסופר אירופי לבן כותב על אפריקה, בעל כורחו הוא משחזר פעולה נצלנית. קולוניאליזם ספרותי, הייתי

קורא לזה. אין לי שום הגדרה טובה יותר."

ג'ורג' אַבּוּאָגֵייה

פרק ראשון

מתוך

אשמתו של פרופסור שיף

כן, זה נכון: סבו של סב סבי היה סוחר עבדים.

אינני מכחיש. אני גם לא רואה כל טעם להעלים את העובדה המביכה הזאת. הרי אינני חש שום

קרבה אל האדם הזה, שעזב את העולם מאה וחמישים שנה כמעט לפני שאני הגעתי אליו.

ואתם בוודאי מאמינים לי כי השרשרת הגנטית המחברת ביני לבינו גורמת לי יותר משמץ של

אי-נוחות.

גבירותי ורבותי,

יש כאלה הטוענים כי העבר תמיד צץ במפתיע. ואכן, הטענה הזאת נכונה לפעמים. אלא שכאן לא

מדובר באיזה דוח חניה עתיק שפתאום צץ, ואם לא ישולם – בתוספת ריבית דריבית, כמובן –

יעוקל חשבון הבנק; או באיזו ישישה שעוצרת אותך ברחוב ומזכירה לך שהיא הנערה שפעם

אהבת עד טרוף. לא. העבר שאותו אני נדרש לפרוש כאן לפניכם חברי טריבונל נכבדים, הוא

המורשת המשפחתית שלי, לטוב או לרע, וכשהוא קופץ ומזדקר מולי – אני לא יכול להעמיד פנים

שאני מופתע.

כי שנים רבות אני יודע על סב-סב-סבי, קלונימוס זליג שיף, על עיסוקיו, התעשרותו ופרשת

הסתלקותו אפופת המסתורין. קראתי עליו. כתבתי עליו. חלמתי עליו.

ואני אפילו מכיר את פניו.

תמונתו תלויה במוזיאון סוריאמס בעיר פֶּרְמֵריבו. הוא עומד בה זקוף ונוקשה, חובש כובע

משולש, פניו חמורות סבר, ולידו אשתו אספרנסה, בראש מכוסה שביס, והיא אולי לא יפה אבל

ללא ספק, איך להגיד, כריזמטית, וברקע ים אפור שטוח ומבהיק כמו לוח אבץ, שעליו שטה ספינה

נפוחת מפרשים.

באופן טבעי, אינסטינקטיבי כמעט, מחפשים דמיון. זה בערך כמו לחפש בפניו של תינוק את הדמיון להוריו. והרי כשמתעקשים תמיד אפשר למצוא משהו. איזה הבהוב בעין. זויות. קו מתאר. אבל בכלל, אולי תסכימו איתי נכבדי, כי פרצוף הוא נכס שאנחנו נוטים להפריז מעט בערכו. בעיקר אם מביאים בחשבון את המהירות שבה הוא מתבלה ומאבד את יכולתו לייצג את בעליו באופן משביע רצון.

טוב, בלאו הכי לאף אחד לא צריך להיות אכפת איך נראה סוחר העבדים שהיה סב-סב-סבי. ומצדי, אתם יכולים לחשוב שפרופסור שיף, כלומר אני, זה הוא. כל עוד אתם מסוגלים לשמור על האובייקטיביות השיפוטית שלכם.

וזה לא שאני מפקפק ביושרכם, חברי טריבונל נכבדים. בכלל לא. אני סומך עליכם בהחלט.

חברי הטריבונל המיוחד, גבירתי התובעת הכללית, ראש צוות החקירה.

הנה אני כאן מולכם.

קשה להאמין כי עד לפני שבועות אחדים כלל לא הייתי מודע לקיומכם ולקיומה של ארצכם החביבה. למען האמת, בקושי הבחנתי בנחלה הקטנה שלכם על פני הגלובוס. ולכן, אתם מבינים, לא היה כל סיכוי, אפילו לא קלוש ביותר, שאנחת כאן אצלכם ביום מן הימים.

וחוץ מזה – אני טייל עלוב מאד. אין בי שמץ של הרפתקנות. אפס שאיפה לשינוע עצמי. אני מעדיף

להישאר בבית, בתוך אי-הסדר הפרטי שלי, מוקף באשליית הביטחון של נופים מוכרים.

הטלטלות, ההמתנות, הסחיבות, הדחיפות, העלויות, הירידות – כל אלה הם בשבילי עינוי. אני שונא שדות תעופה. ישיבה במטוס. חיוכים מתוקים של דיילות. פטפוט עם אחים פוטנציאליים

לאסון תעופתי. הסברים על חגורות הצלה בשתי שפות שאני לא מבין. פקידי הגירה. עמידה

בתורים. שהייה במלונות. כן, השינה על מזרן רך מדי שמדיף ריח של יותר מדי ירחי דבש.

אפקטים של סרט פעולה אמריקאי בטלוויזיה שמעבר לקיר. העירוב הבלתי אפשרי של מים חמים

וקרים במקלחת זרזיפית...

שלא לדבר על הטיול עצמו – מפות עיר שנקרעות באמצעיתן, רחובות בעלי שמות בלתי אפשריים,

מידע לא מובן שמהבהב על צג סלולרי, הפחד מכייסים, מרוכלים נלהבים מדי, ממדריכי תיירים

מטעם עצמם שאינם מרפים... והכמיהה האינסופית... לצל או למחסה מגשם, למנוחה על ספסל,

לספל אספרסו... לשירותים! רק המחשבה על המאבק עם שלפוחית מלאה תוך שיטוט בעיר זרה

גורמת לי סבל בל יתואר. ותזונה, כן, גם זה אתגר בשבילי, קשיש השבוי בהרגליו הישנים.

בכל אופן, בדיוק כשגמלה בי ההחלטה לעולם לא לצאת עוד לשום מסע שנמשך למעלה משתי שעות נסיעה במכונית (ברוטו, כולל פקקים) נתקלתי באותה ידיעה שולית בעיתון. והידיעה הקטנה הזאת, בעמוד אחורי של יומון ישן, היא שגרמה לי לבוא לכאן, אליכם. זה קרה במהלך חופשת הקיץ, בספריה העירונית. ישבתי שם בוקר שלם ועלעלתי בעיתונים מיוני 2006, לצורך תחקיר לספר. ספר אחר, כמובן. לא הספר הזה שאותו אני כותב עכשיו, כלומר זה שבו גם אתם לוקחים תפקיד חשוב.

בקיצור, עלעלתי בעצלתיים. בעייפות. עיני נעצמו, אני זוכר. ראשי נשמט. אתה יכולים לתאר לעצמכם, שעת צהריים קיצית בחדר העיון המרכזי של ספריה עירונית, חלל עבש, מואר פלואורסצנט, אולם שבו המזגן משמיע גניחות גסיסה תכופות, ומפריע לקוראים לנמנם על השולחנות הארוכים.

בעצם, הספרייה העירונית שלנו דומה מעט לאולם החקירות הזה. לפחות באקלים ובפס הקול. ואז מול עיני הרדומה, צצה ידיעה קטנה, שולית, בתחתית הדף, אתם יודעים, מין קוריוז קטן שעורך הלילה כנראה שלה מתוך הפסולת כדי לסתום רווח בין שתי מודעות. התעוררתי בבת אחת.

הידיעה סיפרה משהו על שרידי אניית סוחר מהמאה ה-19 שהתגלו מול עיר חוף מערב-אפריקאית. ומה היא אותה עיר אם לא העיר הזאת ממש, כלומר בירת הרפובליקה החביבה שלכם. אבל אז כאמור, עוד לא ידעתי הרבה, כמעט כלום למען האמת, לא על ארצכם, לא על בירתכם ואפילו לא על היבשת האדירה הזאת. ובקיצור, גבירותי ורבותי, הרי לכם צירוף מקרים. האונייה התגלתה כאן, בים שלכם, והפריטים שהועלו מתוך גופה המתפורר על ידי משלחת ארכיאולוגית בריטית שמורים כאן אצלכם, במוזיאון של המכון לתרבות אפריקה. האונייה זוהתה כאוניית מטען תלת-תורנית בנפח מאתיים טון, שנבנתה כנראה במספנות רוטרדם בשנת 1780, ושמה ה"אספרנסה".

גבירותי ורבותי,

אכן יש צדק פואטי, ואפילו הגיון מסוים, בחוק החדש שהעברתם לאחרונה בפרלמנט שלכם, החוק המכונה באריכות "החוק לעשיית דין בסוחרי העבדים, שותפיהם, יורשיהם והנהנים מריווחיהם."

הייתי אפילו מברך עליו, אלמלא הייתי אני עצמי נבחר לשמש כמקרה-מבחן ראשון של החוק הזה.

כך או כך, לפחות בעניין הזהווי – לא טעיתם.

בעולמינו לא חסרים יהודים הנושאים את השם שיף. רובם זכו בשם – שפרושו "אנייה" ביידיש – בזכות מסחר בדגים מלוחים, או בגלל היותם מטליאי מפרשים, או משום שנדודיהם הטילו אותם לאיזו עיר נמל רטובה, שבה אי-אפשר להימלט מצליפות הרוח, מרעש הגלים ומחלומות שבהם משייטות אוניות.

אבל לא כך סבו של סב-סבי, קלונימוס זליג, שנתן את השם "שיף" לחברת ההובלה הימית שהקים בסורינאם הרחוקה, בקצה הים הקריבי. בבעלותו היה צי של ארבע ספינות סחר רב-תכליתיות, שחצו את האוקיינוס האטלנטי הלודך ושוב החופים הקריביים למפרץ ג'נין שבאפריקה. שלוש מאוניותיו נקראו על שמותיהן של בנותיו, ה"רחל", ה"רבקה" וה"שרה". הספינה הרביעית, הגדולה, היפה והאצילית בצי הקטן, נקראה על שם אשתו האהובה: ה"אספרנסה".

אספרנסה שיף, סבת-סב-סבי, מתה בדמי ימיה, בטרם חגג בן זקוניה, סולומון, בר מצווה. אני, פרופסור שיף, הנני בן-נין-נינו של אותו סולומון שיף. או שמא אני נכד-בן-נינו? אנא סלחו לי. ספירת הדורות לאחור מבלבלת לפעמים, גם כשהשרשרת הגנאלוגית פשוטה וקלה למעקב. אגב, אולי יעניין אתכם לדעת כי אבי שמר תרשים של שושלת היוחסין המשפחתית. זאת הייתה מגילת קלף צהבהבה, ובה, במקומו של עץ משפחה כנהוג, היה מצויר גל שממנו נבעו גלים קטנים יותר, כמו מין קקטוס עשוי גלים. בקצה המקציף של כל ענף-גל כזה הופיע ציור זעיר של אונית מפרש ובתוכה שם ותאריכי לידה ומוות.

המגילה הזאת, בעיצובה הגרוטסקי וריח העובש שנדף ממנה, הייתה בעיני חפץ מאוס ביותר. שנאתי אותה. ולכן, כשהבאתי אותה יום אחד לבית הספר, בכיתה ב' או ג' – דאגתי שתלך לאיבוד. איך? פשוט נתתי אותו למלכת הכיתה תמורת הצצה מהירה אל אזור אסור. כעבור זמן-מה, מוכה חרטה (ובעיקר מונע על ידי זעמו הנורא של אבי), בקשתי את המסמך בחזרה. אבל הילדה הזאת, שהתגלתה כסוחרת ממולחת, תבעה כי בתמורה אשיב לה את מה שראיתי. כלומר שאמסור לה בחזרה את המראה שנחשף לעיני ונחרת בזיכרוני. אתם מבינים את העניין הזה, גבירותי ורבותי? אתם מבינים איך לפעמים ערכו של "פיפ שואו" שנחרת בזיכרון שווה בערכו למסמך משפחתי שעבר מדור לדור?

בכל אופן, כבר אז היה ברור כי לא ירשתי כלום מהכישרון העסקי של סבא קלונימוס עליו השלום. אפילו לא קמצוץ.

מה שכן ירשתי ממנו אולי, היא אותה יוהרה, אותה תשוקה בוערת לזכות בכבוד ותהילה. אצלי התסמונת מתקיימת במופעה הצנוע יותר ומתבטאת רק בפרסום ספרים. זאת אובססיה מטרידה

אך נסבלת. אבל אצל סבא קלונימוס מדובר היה בשיגעון גדלות ממש : כשהבין את גודל העוול והסבל שגרם, החליט לכפר על מעשיו באמצעות תיקון העולם כולו. אבל כמובן, כל זה לא משנה את העובדה שהאיש היה פושע, לפחות על פי אמות המידה שלנו היום. ויתרה מזאת – יתכן כי לו היה עומד כאן עכשיו, מול הטריבוונל המכובד הזה, דווקא הדרך שבה בחר כדי להתנקות מחטאיו הייתה רק מחמירה את אשמתו. אבל אני מניח כי כל הדברים האלה עוד יתבררו בהמשך.